

**POSTMODERN YOKSULLUK KARŞISINDA DİNDAR TAVRINA
DAİR SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA**

Erol Sungur

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr., Din Sosyolojisi

Öz: Postmodern tüketim anlayışı en ücra bölgeleri dahi etkiler olmuştur. Herkesin tüketime teşvik edildiği bir ortamda, yoksullar bu yarışta geri bırakılmaktadır. Çünkü onlar tüketim için gerekli şartları yerine getiremeyen gruplardır. Yoksulları dikkate alması beklenen dindarlar, son dönemlerde bu görevlerini yerine getirmedikleri iddiasıyla eleştirilmektedir. Bu makale, dindarların postmodern tüketim karşısında ne tür bir tavır takındıklarını görmek için yapılan yerel bir alan araştırmasını içermektedir. Araştırma Rize İl merkezinde yaşayan ve çalışan otuz dindar katılımcıyla, mülakat tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Örneklem beş vakit namazını kılan, orucunu tutan ve diğer dini ibadetlerini yerine getiren dindarlardan müteşekkildir. Örnekleme sorulan sorular, kendileri hakkında değil, daha çok diğer dindarların sosyal davranışlarına yönelik yorumları içermektedir. Araştırma sonucuna göre; zenginleşen dindarların zekatlarını vermedikleri, fakir ve yoksulları unuttukları, toplumun diğer bireylerinden kendilerini daha seçkin ve üstün gördükleri, sahip oldukları zenginlikle gösteriş yaptıkları gibi düşünceler ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelime: Postmodern Tüketim, Yoksulluk, Dindarlar, Din Sosyolojisi.

**A Sociological Research on the Attitude of Religious People against
Postmodern Poverty**

Abstract: The postmodern consumption understanding has been affecting even the remotest regions. Within the atmosphere that everyone is encouraged to consume, the poor people are outdistanced in this race. Because, they are the groups, which are unable to fulfill the requirements for consumption atmosphere. The religious people, who are supposed to take the poor people into consideration, are criticized with the claims of not performing this duty recently. This article includes a local area study carried out to see what kind of attitude the religious people have against postmodern consumption. The research was carried out with thirty religious participants, who work and live in the province center of Rize, by using interview technique. The sample has been consisted of the religious people; who perform five times prayer a day, fast, and fulfill other religious services. The questions that are asked to the sample are about their comments on the social behaviors of the other religious people, rather than being about themselves. According to the result of the study, the thoughts that have emerged were: the richer the religious people get, the less they practice charity, they start forgetting the poor people, they consider themselves as more distinguished and superior than the other people of the society, and they demonstrate with the richness they have.

Keywords: Postmodern consumption, poverty, religious, sociology of religion.

بحث حول موقف المتدين حيال الفقر في ما بعد الحداثة

ملخص: إنّ مفهوم الاستهلاك في ما بعد الحداثة صار ذا تأثير حتى في أقصى المناطق. في محيط سباتي يُشجّع فيه الاستهلاك تخلف الفقراء لأنهم مجموعة لم تستطع الوفاء بشروط الاستهلاك. وفي الآونة الأخيرة يوجّه النقد إلى المتدينين الذين يُتوقّع منهم أن يتبهاوا إلى الفقراء. يناقش هذا البحث نتيجة عمل ميداني تم القيام به لرصد موقف المتدينين حيال الاستهلاك في ما بعد الحداثة. تم هذا العمل الميداني في مركز مدينة ريزه عن طريق إجراء مقابلات مع ثلاثين متدينا ذوي عمل وهم من القائمين بالصلاة والصوم والعبادات الأخرى. تحتوي الأسئلة الموجهة لأفراد العينة تعليقات عن المتدينين بشكل عام لا عن المشاركين أنفسهم. وفي نهاية العمل تبين لنا ملاحظات منها أن المستغنين من المتدينين انقطعوا عن تأدية الزكاة ويعتبرون أنفسهم متميزين بمكانة عالية قياسا بعامة المجتمع وينسون الفقراء. كلمات مفتاحية: الاستهلاك في ما بعد الحداثة، الفقر، التدين، علم الاجتماع الديني.

Giriş

Çağımızı tanımlamak için kullanılan “geç modernite”, “düşünsel modernite”, “üstmodernite”, “postmodernite”¹ “enformasyon çağı”², “tüketim toplumu”³ gibi bir çok ifade vardır. Bu tür kavramlar bazen içlerinde zıtlıklar barındırmaktadır. Örneğin bu tür tanımlardan biri olan “bolluk toplumu” deyiminde, her ürün ve nesnenin fazlalığına ve kolay ulaşılabilirliğine bir gönderme olsa da, yoksulluk varlığını hâlâ sürdürmektedir.⁴

Üstelik yoksulluğa yaklaşım, postmodern bir değişim gerçekleştirmiştir. Yoksulluk, bir anlamda yerellekleşmiştir. Yerellik yani bulunduğu mekan ve coğrafyaya mecbur kalma, yoksul kesimlerin hareketsizliklerini arttırdığı ölçüde, çoğu imkândan mahrumiyetlerini de artırmaktadır.⁵ Çünkü bu kesimler herhangi bir kıtlık, deprem, savaş, soykırım, çevre

¹ Zygmunt Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, (çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), s. 155, 158.

² Manuel Castells, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür*, (çev. Ebru Kılıç: İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013).

³ Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, (çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012).

⁴ Henri Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, (çev. Işın Gürbüz, İstanbul: Metis Yayınları, 2010), s. 64, 158; Steven Best, Douglas Kellner, *Postmodern Teori*, (çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), s. 30.

⁵ Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, s. 53.

kirliliği vs. afetler sırasında buldukları coğrafyayı terk edecek ne sermaye ne de hareket yeteneğine sahiptirler. Aynı coğrafyada yaşayan zengin bireyler ve büyük şirketler içinse bu durum aksi yönde cereyan eder. Terk edilen mekan ve coğrafyanın geride kalan olumsuzluklarıyla baş başa kalanlar ise, bu tür hareket kabiliyetinden mahrum yoksullardır.

Sermayelerin bir bilgisayar tuşuyla, saniyeler içinde çok uzak ülkelere aktarılması, olumsuzluklarla karşılaşan yabancı veya büyük şirketlerin bir gecede faaliyetlerine başka ülkelerde devam etmesi gibi örnekler, günümüzde zaman-uzam sıkışmasıyla birlikte hız ve hareket yeteneğine verilen önemi göstermektedir. Çağımızın hareketliliğe verdiği önem neticesinde hareketsizlik, başarısızlıkla hatta ölümle özdeşleştirilmektedir. Sennett'in ifadesiyle, *olduğun yerde durmak, çemberin dışında kalmak demektir.*⁶ Çünkü zaman/mekân sıkışması çağında dışlanmışlığın göstergesi, hareketsizliktir.⁷ Mekândan âzâdelik veya genel anlamında "hareketlilik", postmodern anlayışın gıpta edilen bir özelliği olmasının yanında, postmodern toplumsal tabakanın temel ölçütü haline gelmiştir.⁸ Çünkü artık hareketlilik yeteneği elitliğin, hareket yoksunluğu ise alt tabakanın izdüşümlerine karşılık gelmektedir.

Açlık ve yoksulluğun en önemli paradoksu, endüstrileşme arttıkça toplumun alt tabakasındaki yoksulluğun artmasıdır. Üstelik alt tabakadaki insanlar, sanayileşmenin nimetleri için kaçınılmaz bir istek göstermektedirler. Sanayileşen ürünlerin temel ihtiyaç haline gelmesi ve üretim maliyetlerinin artması, çoğunluğun bunlara ulaşmasını engeller. Bu da yoksulluğu artırır.⁹ Bauman bu konu hakkında şöyle bir çerçeve çizer:

⁶ Richard Sennett, *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, (çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), s. 87.

⁷ Bauman, *Küreselleşme*, (çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), s. 116.

⁸ Bauman, *Küreselleşme*, s. 8, 11, 16; *Bireyselleşmiş Toplum*, s 230-231; *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?*, (çev. Funda Çoban, İnci Kantarcı, Ankara: De ki Basım Yayınları, 2010), s. 18-19.

⁹ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, (çev. Ahmet Kot, İstanbul: Ayrıntı Yay., 2011), s.80, 81.

“Gerçekten de, küresel servetin yalnızca % 22’si, sözde “gelişmekte olan ülkeler”e aittir. Oysa ki bu ülkeler dünya nüfusunun % 80’ini oluşturmaktadır...yoksullara ayrılan küresel gelir payı giderek küçülmektedir: 1991’de dünya nüfusunun % 85’i dünya gelirlerinin sadece % 15’ini almıştır. En yoksul ülkelerin % 20’sinin bundan otuz yıl önce küresel servetten aldığı pay % 2.3 idi. Zaten inanılmayacak kadar düşük olan bu % 2.3’lük pay, bugün % 1.4’e düşmüştür.”¹⁰

İnsanların yoksulluğa dikkatini çeken ve yoksullukla mücadele etmesi beklenen kurumlardan biri de dindir. Bu durum otomatik olarak onun müntesiplerine yani inananlara belli sorumluluklar yükler. Fakat postmodern tüketim kültürünün tüm dünya üzerinde kendini hissettirmesi, zaman zaman inananları da etkisi altına alabilmektedir. Özellikle Türkiye’de 2002 yılından beri iktidarda bulunan, dini değerlere sıcak yaklaşan ve toplumsal hayatta dindarların özellikle ekonomik açıdan gelişmesini sağladığı düşünülen Ak Parti hükümetiyle dindar kesim, yeniden dikkat çekmektedir. Dindarların daha iyi imkanlara kavuşmaları ve ekonomik sermayelerinin artması, onların yoksullukla bir mücadele gerçekleştirip gerçekleştirmedikleri, refahı bulunca geçmişteki (1990’lı yıllar) söylemlerini unutup unutmadıkları sorularını da akıllara getirmektedir.

Bu çalışma, postmodern tüketim kültüründe dindarların yoksulluğa nasıl yaklaştıklarını anlamak için 17 Haziran-25 Temmuz 2015 tarihleri arasında Rize il merkezinde yaşayan veya çalışan 30 dindar katılımcıyla gerçekleştirilen mülakatlar sonucunu yansıtmaktadır. Burada dindar örnekleme sorulan sorular, diğer dindarların yoksulluk karşısındaki durum değerlendirmelerinden müteşekkildir. Bu açıdan araştırma “bir içeriden bakış” özelliği göstermektedir.

Örnekleme seçiminde göz önünde bulundurduğumuz hususları şu şekilde sıralayabiliriz:

¹⁰ Bauman, *Küreselleşme*, s. 75.

1. Örneklem; beş vakit namazını kılan, orucunu tutan, dini ibadetlerini mümkün oldukça yerine getiren ve çevre tarafından “dindar bir insandır” şeklinde tanımlanan ve gözlemlenen 10 kadın (K), 20 erkek (E) toplam 30 dindar katılımcıdan (K1, K2, K3 vd.) müteşekkildir.

2. Örneklemi oluşturan toplumsal tabaka seçiminde, katılımcıların meslekleri temel alınmıştır.

3. Örneklem seçiminde her ne kadar yaş ve eğitim temel alınmamışsa da, tesadüfen örneklem farklı yaş, cinsiyet ve eğitim düzeylerinden meydana geldiği görülmüştür.

Bu özellikler nedeniyle örneklemimiz, “maksimum çeşitlilik örnekleme”dir. Maksimum çeşitlilikte amaç, göreceli olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve çalışılacak problemlere konu olabilecek bireylerin, en üst derecede çeşitliliğini sağlamaktır. Ayrıca araştırılan durumun ortak ve farklı yönlerini ortaya koymaktır.¹¹

Makalenin teorik parçası diyebileceğimiz ilk iki başlığında önce postmodern yoksulluk ve dindarlar arasındaki ilişki ele alınmaktadır. “Dindarın Yoksulluk Karşısındaki Tavrı” adlı son başlıkta ise, mülakatlar çerçevesinde betimsel ve içerik analizlerine yer verilecektir.

1. Postmodern Tüketim ve Yoksulluk

Postmodern dünyada hızın, zaman ve uzamın âdeta birbirinin içine geçip sıkıştığı ortamda, tüketim yarışında bu hıza ulaşamayanlar yarışı kaybetmektedirler. Bu yarışta ayakta kalabilenler, tüketim yarışının şartlarını ve model yaşam tarzının beklentilerini yerine getirebilenlerdir.¹²

Yarışı kaybedenlerinse toplumun büyük bir yekûnunu meydana getirdiği inkâr edilemez. Tüketimi, istenildiği veya

¹¹ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2011), s. 108-109.

¹² Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, s. 35.

öngörüldüğü oranda ve şekilde yapmayan, yapamayan bireyler, başarısız kabul edilirler ve böyle etiketlenirler.¹³ Çünkü tüketiciler dünyasında bireylerin, yaşam alanlarında diğerlerini koruyup kollama derdi yoktur. Kadın ve erkekler olarak bireylerin, kendi kişisel ütopyik dünyalarında ve serbest alanlarında öne çıkan özellik, kişisel performanslarını ne kadar uygulayabildikleridir.¹⁴

Postmodern küresel ekonomide yoksulluk, daha çok bireylerin kendi başarısızlıklarıyla ilişkilendirilmeye çalışılır. Hatta yoksulluk, sadece bir açlık durumuna indirgenerek, yoksulluğun diğer yerel, küresel ve toplumsal aksaklıklar ve problemlerle olan ilişkisi es geçilir. “Asya Kaplanları” gibi, yoksul bölgelerden çıkan ve sadece % 1’lik kesimi kapsayan yeni zenginler, yoksulların da başarabileceğine ve yoksulluğun kişisel bir probleme işaret ettiğine ikna örnekleridir.

Geri kalmış ülkelerdeki yoksulluk, cinayetler, katliamlar, salgın hastalıklar vb. şeyler, medya vasıtasıyla anlık bir vicdan sunumu haline gelir ve geçer. Bu insanlar, yiyeceğin bol olduğu yerlere hareket etmek istediklerinde de bir paradoks yaşanır. Medya görüntülerinde yoksullara acıyan kişiler, yoksul insanların kendi memleketlerine göç etmesine karşı çıkarlar. Bu yüzden bu insanlar, postmodern hareket özgürlüğünden mahrum ve yoksullukla baş başa bırakılır.¹⁵ (Günümüzde bu durumun en açık örneği, çeşitli toplumsal sebeplerle Avrupa’ya ulaşmak için gerekirse ölümü bile göze alan ancak “istenmeyenler” şeklinde damgalanan milyonlarca mültecidir.) Çünkü onlar, postmodern dünyanın tüketim kalıplarına ve potansiyeline sahip olmayan, göz ardı edilebilecek gruplardır. Yoksullar, postmodern tüketim toplumu için değersizdirler. Onlar, piyasanın istediği şekilde tüketemezler, kredi kartı taşımazlar, bankalarda hesapları olmadıkları için hiçbir

¹³ Yavuz Odabaşı, *Tüketim Kültürü Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma*, (İstanbul: Sistem Yayınları, 2013), s. 146-147.

¹⁴ Bauman, *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var Mı?*, s. 50.

¹⁵ Bauman, *Küreselleşme*, s. 77-80.

bankadan para çekemezler. Ayrıca onların zorunlu olarak satın aldıkları ürünler, yalnızca hayatta kalabilmek için gerekli temel maddelerdir. Onlar, postmodern tüccarın faydası için aşırı kâr getirecek tüketime güç yetiremezler. Yoksulların sisteme entegre edilmesi boş bir çaba, zaman ve para israfıdır. Bu yüzden onlar sistemin, zamanın ve toplumsal sınıfın dışına itilerek “sınıfaltı (underclass)” biçiminde “yeniden üretilirler.”* Çünkü postfordist¹⁶ piyasa kurallarında, yalnızca “çalışana refah” vaad edilir. Sınıfaltılar, “topluma yük” görülür. Fakat aynı zamanda, toplumun diğer bireylerinin kendilerini mutlu, başarılı ve tatminkâr hissetmelerini sağlayan felaket ölçütleri olarak bir işlevselliği yerine getirirler.¹⁷ Bazıları bu durumu, “*günümüzde yoksullar, ürkütülmüş tüketicilerin kolektif “Ötekisi”dir...Yoksulların görünüşü yoksul olmayanları zapturapt altında tutar ve hizaya sokar*” şeklinde betimlemektedir.¹⁸

Postmodernitede, kişisel beceri ve yetenek öne çıkarılırken insanların yoksulluklarının temel sebebinin, yine bireyin kendi öz yeteneksizliğine bağlandığından söz etmiştik. Oysa 1800’lerin başlarında Sismondi, yoksulların yoksulluklarının nedeninin kendileri değil, zenginlerin olduğunu belirtmiş ve bu açıklama, zenginler tarafından yüz elli yıl boyunca tepki görmüştür. Şu bir gerçektir ki yoksul, hasta, işsiz ve eğitimsiz insanlara destek için ortaya çıkarılmış bir refah ya da sosyal devlet anlayışı, iktisadi ve gerçek hayatta zenginler tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. *En iyi olanın hayatta kalacağı* ifadesi, yoksulların kaderlerine terk edilmesi gerektiği iktisadi anlayışına, gizliden gizliye destek sağlamıştır.¹⁹

Postfordist iş dünyasında sarfedilmiş olan *artık toplum*

* (Bu noktada, “yeniden üretimin (reprodüksiyonun) postmodernitenin özelliklerinden biri olduğu unutulmamalıdır.)

¹⁶ Esnek üretim, esnek kapitalizm.

¹⁷ Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, s. 96-99.

¹⁸ Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, s. 146.

¹⁹ John Kenneth Galbraith, *İktisat Tarihi*, (çev. Müfit Günay, Ankara: Dost Kitabevi, 2010), s. 96, 117-119, 155, 194-202.

tarafından kurtarılmaya yok sözü,²⁰ hem bireyselleşmeyi öne çıkaran, hem modernitenin genelleştiriciliğine karşı duran, hem de yoksulların beklenti duymamaları gerektiğini haber veren bir hatırlatmadır. Özellikle yeni kapitalizmin, Ren modelinden ziyade, Anglo-amerikan modelini uygulaması ve yalnızca girişken ve dayanıklı olanın ayakta kalabileceği temel felsefesi nedeniyle, yardıma muhtaç insanlar ve kendi başlarına inisiyatif kullanamayan işçiler, birer “sosyal parazit” olarak görülmektedir.²¹ Çünkü siyasiler ve zenginler, “damla teorisi” (trickle down)²² ütopyasıyla yoksul kesimi avutmakta ve toplumsal bir çatışma olasılığını ortadan kaldırmaktadır. Zenginliğin ve servetin oluşması için iş sahası açmaya, yatırım ve istihdam yaratmaya gerek kalmamıştır. Çünkü piyasa, küresel ölçekte finansal spekülasyonlarla, paranın coğrafyadan coğrafyaya nakli ile dönmektedir. Bu anlamda, zenginlerin zengin olabilmesi için artık alt tabakaya ve yoksullara ihtiyacı ortadan kalkmıştır.²³

Gerçektenyse, dünyada günde 2 dolardan az bir parayla geçinmeye çalışan 2,8 milyar insan bulunmaktadır.²⁴ Oysa *En tepedeki 358 “küresel milyarder”in bugünkü serveti en yoksul 2,3 milyar insanın (dünya nüfusunun %45’i) toplam servetine eşittir.*²⁵ Dünyanın en zengin üç adamı, en yoksul 48 ülkenin toplam milli hâsılasından daha büyük mal varlığına sahiptir. En zengin 225 kişinin, özel servetinin yalnızca % 4’ünden daha azı, dünyanın tüm yoksullarına yeterli beslenme, sağlık ve eğitim imkânları sunabilecek potansiyele sahiptir.²⁶ Bu durumu, *yeni bir*

²⁰ Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, s. 132, 197.

²¹ Sennett, *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, s. 141-142.

²² Alt tabakanın üst tabakanın yaşam tarzını yavaş yavaş taklit etmesini ifade ettiği gibi toplumsal kalkınmanın ilk önce üst tabakadan başlayarak zamanla alt tabakalara da yayılacağını temel alan bir yaklaşım.

²³ Bauman, *Küreselleşme*, s. 76-77.

²⁴ Geoffrey Miller, *Tüketimin Evrimi Cinsiyet, Statü ve Tüketim*, (çev. Gülçin Vardar, İstanbul: Alfa Bilim Yayınları, 2012), s. 304.

²⁵ Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, s. 108-109; *Küreselleşme*, s. 75.

²⁶ Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, s. 144.

haydutluk biçimi şeklinde niteleyenler bulunmaktadır.²⁷ Yani, postmodern sanal bir gerçeklikte (simülasyon) veya sanal bir toplumsal hayatta olmadıklarını açıkça bilenler, yalnızca açlıkla yüzleşen yoksullardır. Bu açıdan Baudrillard'a göre, "modern dünyada fakirler dışında herkes diyettedir".²⁸

Yoksullar, sahip olamadıkları ve tüketemedikleri için toplumun öteki bireylerinin yaşam dünyasına ancak bir nesneymiş gibi işlevsellik katarlar. Ortadan kaldırılmaları imkânsız olduğundan, kentsel mekânların köhne köşelerine, banliyölerine ve varoşlarına, kaderleriyle baş başa bırakılarak gözden kaybedilirler.²⁹ Postmodernleşmiş şehir merkezlerindeki kamusal alanlarda, tüketme kapasitesi bulunmayan bireylere yer vermeme,³⁰ bir çeşit politikadır.

Postmodern şehirlerin gelirlerini ve çekiciliklerini artırmaları bile, potansiyel müşteri mevkiindeki turistleri rahatsız edici unsurların gözden uzaklaştırılmasını gerektirmektedir. Bu durum, dilencilere karşı yasaklar, evsizleri özel bölgelerde tutmak³¹ gibi yeni önlemleri beraberinde getirir. Bölümlenmiş yaşam alanları, toplumsal ilişkilerin belli ekonomik ve kültürel sermaye sahiplerinin arasında gerçekleşmesini sağlamakta ve böylece toplumun muhtaç kesimleri zorunlu olarak görmezden gelinmektedir. Postmodern dönemin serbest piyasa popülizmi, orta sınıfları etrafı güvenli bir şekilde çevrilmiş yaşam alanlarına ve AVM'ler gibi mekânlara yerleştirirken, yoksullar ve evsiz barksızlarıysa postmodern durumun orta yerine öylece bırakılmaktadır.³² Böylece "serseriler, başkalarının peşine

²⁷ Bauman, *Küreselleşme*, s. 75.

²⁸ Fatma Barbarosoğlu, *İmaj ve Takva*, (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2010), s. 14.

²⁹ Yalçın Kırdar, *Postmodern Pazarlama ve Tüketim Kültürü*, (İstanbul: Moss Akademik, 2012), s. 58.

³⁰ Robyne S. Turner, "The Politics of Design and Development in the Postmodern Downtown", *Journal of Urban Affairs*, 24, (2002): 541.

³¹ Turner, *agm.*, s. 536, 544.

³² David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, (çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları, 1999), s. 96.

*takılanlar, avareler, dilenciler, gezginler ve diğer tiplerdeki sınır ihlalcileri, elitlerin kâbuslarındaki kötü niyetli karakterler haline gelirler.*³³ Bu yüzden yoksullar, mülteciler, yabancılar, bir anlamda “kötü haber alametleri”³⁴ şeklinde algılanmaktadırlar. Postmodern toplumda yoksullar, ancak felaketlerle birlikte hatırlanır. Twenge ve Campbell’e göre

“Birkaç dramatik gündüz programının haricinde, artık yoksul insanlar televizyonda ancak Katrina kasırgası gibi doğal afetler sırasında görülebiliyor. Amerika Birleşik Devletleri’nde, kendileri...Dedikoducu Kız’da sergilenecek kadar zengin olanlardan çok daha fazla yoksul olmalarına rağmen, izleyiciler kasırga kurbanlarının fakirlikleri karşısında şoke olmuşlardı. Oysa zenginler televizyonda görüldüklerinde kimse şoke olmuyor.”³⁵

Yoksulların durumu, postmodernitenin ölüm olgusuna yaklaşımıyla örtüşür. Ölüm düşüncesinin görünürlük kazandığı bir toplumda veya kültürde, tüketimi tetikleyecek haz duygusunun güçlenme imkânı yoktur. Bu yüzden ölüm, mezarlık vb. öte dünyayı hatırlatan olgular, toplumsal yaşam alanından uzak tutulmaya başlar.³⁶ Bundan dolayı, tüketim mekânlarının steril bir ortam oluşturmasında, bireyi tüketimden alıkoyacak gerçeklikler gizlenir ya da gösterisel eğlencelerle unutturulur. Bauman’ın deyişiyle *ölümsüzlüğün yeni postmodern versiyonu, anlık yaşamak ve hemen şimdi zevk almak anlamına gelir; artık o, nesnel zamanın amansız ve denetlenemez akışına tutsak değildir.*³⁷

Yoksullar için düzenlenen sosyal yardım etkinlikleri de artık birer gösteri biçimine bürünmüştür. Yardım kuruluşları, özel 800’lü veya 900’lü hatları kullanmakta, TV kanallarında yardım

³³ Bauman, *Etğın Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var Mı?*, s. 60-61.

³⁴ Bauman, *Etğın Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var Mı?*, s. 37.

³⁵ Jean M. Twenge, W. Keith Campbell, *Asrın Vebası: Narsisizm İleti*, (çev. Özlem Korkmaz, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2010), s. 242.

³⁶ Ali Bulaç, *Postmodern Kaosta Kible Arayışı*, (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2012), s. 241-242.

³⁷ Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, s. 278.

geceleri ve eğlenceleri düzenlenmekte, bu programları ünlü aktörler, sporcular sunmakta veya programlara katılarak görsel imajı zenginleştirmektedirler. Yoksulluk ve yoksullar, postmodern bir imaj uğruna, estetik bir aksesuar veya estetiksel duyguların tatminini sağlayan araçlar şeklinde görüldüğü³⁸ müddetçe, yoksulluğun gerçek yönü postmodern imajlar içinde kaybolmaktadır. Üstelik bu süreçte yoksulların mahremiyetleri ve mahrem alanları³⁹, çok rahatça ihlal edilmekte, kamu için birer seyir ve vakit geçirme nesnesine⁴⁰ dönüştürülmektedir.

Yoksullar için, ateş düştüğü yeri yakmaya devam etmekteyken yapılan yardım ve etkinlikler, orta veya üst sınıflar için kültürel veya gösteri odaklı bir boş zaman etkinliği mahiyetine bürünmektedir. Çünkü modern dönemin hâkim ahlak anlayışı püriten ahlakken, postmodern dönemde postmodern etik ön plandadır. Püriten ahlakta⁴¹, Tanrı'nın sevgisini kazanmak ve ona iyi niyetini göstermek için asketik (çileci) anlayışla bir çalışma ahlakı vardır. Postmodern etikse, boş zaman etkinlikleri ve arzuların peşinden gitmeyi öne çıkarır.⁴² Modern kapitalizmde, günümüz esnek kapitalizmindeki gibi bir kayıtsızlığın var olduğu gerçektir. Ancak modern kapitalizmin yaydığı kayıtsızlık, tamamiyle maddi iken, esnek kapitalizm parçacı, karışık ve okunaksız olduğundan daha kişisel bir kayıtsızlık doğurur. Bu yüzden birey, diğer bireylerin kendisine ihtiyaç duymadığını hissetmekte ve çevresine tepkisiz kalmaktadır. Sonuçta,

³⁸ Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, s. 371.

³⁹ Yoksulların hayatlarının sürekli bir mahremiyet ihlaline dönüşmesini ele alan bir makale için bkz. Nazmiye Kete, "Yoksulluk, Mahremiyet ve Ölüm İlişisini Medya Üzerinden Okumak", *Medya Mahrem*, ed. Hüseyin Köse, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), s. 23-61.

⁴⁰ Yoksulların, "yükümlülüğün" nesnesi olduğu ama "hakların" öznesi olamadığı gibi sıra dışı yaklaşımlar için bkz. Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, (çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2009), s. 155-178.

⁴¹ Geniş bilgi için bkz. Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (çev. Gülistan Solmaz), Ankara: Alter Yayıncılık, 2010.

⁴² Abdullah Özbolat, "Postmodern Perspektifte Tüketime Toplumsal Anlamına Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, (2012): 122.

postmodern esnek kapitalizmde tüm bireyler, şu soruyu düşünmektedir: *Toplumda bana ihtiyaç duyan kim var?*⁴³ Dindar bireyler de dâhil bunun nedenlerinden biri, ortak hedefin ve duyguların kaybolması veya matlaşmasıdır. Sorumlulukların ve insani vicdanın, bir çeşit boş zaman etkinliği mesabesine indirgenmesi, bireyin kendini ve yoksulun yaşam şansını tüketmektedir. Bu açıdan Marcuse'ye göre tüketim toplumunda ürünler, eğlenceler, imgeler, hızlı ve tekrar tekrar üretilir. Bireyler, bu hız odağında sürekli bir rekabete girer. Hızlı rekabet, insanları birbirlerine karşı duyarsızlığa iter. Bu yüzden bu süreçte yoksul, hep yoksul kalır.⁴⁴

2. Müslümanın Yoksulluğa Yaklaşımındaki Değişim

Postmodern süreçte Müslüman dünyada yeni eğilim, Müslümanların piyasa mantığı ve tekniklerini benimsemeleri ve devletin müdahale etmediği liberal politikalar güvencesinde hayır işleri etkinlikleri sürdürmeleridir. Haenni, çeşitli Müslüman ülkelerindeki yeni eğilimleri benimseyen dindar işadamlarının yardım etkinliklerini, şu ifadelerle açıklamaya çalışır:

“Bu dindar işadamları aynı zamanda, yardımseverlik çağrısı yapan bir dinin mensupları olarak, kamu hizmetlerinin sağlanmasına katkıda bulunan cömert hayırseverlerdir: Kayseri'deki saygın Erciyes Üniversitesi onların katkısı olmadan kuşkusuz var olamazdı. Birçok okul, sağlık ocağı veya yemek çadırları için de aynı şey rahatlıkla söylenebilir. Şehir onlara olan borcunun farkındadır. İş adamları da bunun farkındadır. Bağışlarıyla hem ruhani cennetin hem de vergi cennetinin kapısını aralamaktadırlar.”⁴⁵

Fakat Müslüman dünyanın genelinde, İslamî hareketlerin ve düşüncelerin yeni kapitalist piyasa yapısını benimsemeleri nedeniyle Haenni, geçmişteki birçok İslamcı ideologun beklediği,

⁴³ Sennett, s. 148-149.

⁴⁴ Herbert Marcuse, *Karşıdevrim ve Başkaldırı*, (çev. Gürol Koca, Volkan Ersoy, İstanbul: Ara Yayıncılık, 1991), s. 22-23.

⁴⁵ Patrick Haenni, *Piyasa İslamı İslam Suretinde Neoliberalizm*, (çev. Leven Ünsaldı, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı, 2011), s. 124.

kapitalizmle hesaplaşmanın artık söz konusu olmadığını, bunun yerine şimdilerde piyasa ekonomisi dâhilinde kazanan ve kazandıran bir İslam'ın tercih edildiğini söyleyerek, günün ekonomik trendleriyle dinin eklemlendiği sonucunu çıkarmaktadır. Ona göre bu durum Müslümanları, bir çeşit “küresel yeni geleneksellik” içine sokmaktadır.⁴⁶ Barbarosoğlu, Müslümanların kapitalizmle uzlaşmasını, bu uzlaşmayı ihtiyaç anlayışı içinde meşrulaştırarak, bir çeşit İslam burjuvazisi tavırlarının benimsenmesini ve bazı değerlerin unutulmasını “*Bir fakire verecek sadakamız bile yok. Çünkü biz de muhtacız. Neye mi? Beş yıldızlı otellerde değilse bile “Müslüman tatil köylerinde” vaktimizi harcamaya*”⁴⁷ sözleriyle eleştirir.

Kemerlioğlu'nun belirttiği gibi

“gelir yükseldikçe, ailenin temel ihtiyaçlara yaptığı harcamaların gelir içindeki oranlarının azalmasına karşılık, ikinci dereceden veya lüks ihtiyaçlara ayrılan oranlar yükselir. Başka toplumlarda ve çeşitli dönemlerde yapılan araştırmalarda, tabakalaşmaya bağlı benzer farklılaşmaların bulunduğu saptanmıştır.”⁴⁸

Düşük ekonomik tabakadaki bireyler ve sınıflar, toplumsal eşitsizliğin kaynağını yorumlarken genelde, *Tanrı'nın isteğinin de böyle olduğu* anlayışına sahiptirler. Ülkemizde de zenginlik ve fakirliği, çalışma ve ekonomik tedbirlerle açıklama yerine Allah'ın bir lütfu veya imtihanı şeklinde fatalistçe bir yorumlama yoluna gidilebilmektedir.⁴⁹ Bu yüzden bazıları için, zamanın sosyal yardım etkinlikleri, bir anlamda tüketici bireylerin vicdanlarıyla hesaplaşmasından ziyade vicdanlarını teskin etme metodu haline gelmiştir. Bolluğun yaşandığı toplumlarda ve toplumumuzda fakirlik ve yoksulluk, genel bir kabullenme biçimine dönüş-

⁴⁶ Haenni, s. 127.

⁴⁷ Barbarosoğlu, s. 71.

⁴⁸ Eyüp Kemerlioğlu, *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik*, (İzmir: Saray Kitabevi, 1996), s. 120.

⁴⁹ Mustafa Macit, “Yoksulluk ve Din”, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, (ed.) Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), s. 604.

müştür. Zenginlerin yemek verdiği iftar çadırları, yine zenginlerin sebep olduğu muhtaçlarla dolmaktadır. Bu süreçte zenginler, günahlarının kefareti ödemediği düşüncesiyle vicdanlarını rahatlatırken, aynı çadırları dolduran muhtaçlar, zenginlere sevap kazandıran ve onlara şükranlarını bildiren figüranlara dönüşmüşlerdir. Bu yüzden tüketim toplumunun gereklerini yerine getiremeyen fakir ve yoksullar, aynı toplumun diğer yüzü olan “sadakayla yaşayanlar toplumu”⁵⁰ şeklinde tanımlanabilmektedir.

Örneğin Jenny White, 90’lı yıllarda katıldığı ve izlenimlerini sunduğu Refah/Fazilet Partisi’nin bir mitinginde, dini kimlikli grup veya partiler içinde de yeni kapitalist anlayışın görünmeye başladığını gösteren örnekler vermektedir. Aşağıdaki ifade, bu örneklerden birini yansıtmaktadır.

“Bir erkek partiliye erkeklerin çoğunlukla çocuklarının okul masraflarını bile karşılayamadıklarını, oysa anneler de çalışsa çocuklarını okula gönderebileceklerini belirttiğimde, insanların kendi imkânları ölçüsünde yaşamaları gerektiği yanıtını verdi.”⁵¹

Dindarlar için postmodern piyasanın şartları yavaş yavaş kabullenilir olmaktadır. Refah ve bolluk paylaşılmak istenen bir olgu iken yoksulluk, paylaşılması istenmeyen bir olguya ve söyleme dönüşmektedir. Müslümanlar içinde ortaya çıkan bu tür söylem ve yaklaşımlarda, postmodernitenin din anlayışının etkileri görülmektedir. Postmodernizmde din, kişiler-özellikler arasındaki ilişkilerden doğar. Yani “ben” ve “öteki “ arasındaki gerçeklik içinde dini değerler, kendini gösterebilir. Sevgi, hayır, barış, yardımseverlik gibi kavramlar vahyin bir emri değil, özellikler arası ilişkilerin neticesidir. Bundan dolayı bu gibi dini

⁵⁰ Çağatay Edgücan Şahin, “Tüketim Toplumu: Mükemmele Evrilen Politika”, *Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları* (der.) Banu Dağtaş, Erdal Dağtaş, (Ankara: Ütopya Yayıncılık, 2009), s. 135-136.

⁵¹ Jenny B. White, “İslamcılığın Açmazları”, *Kültür Fragmanları Türkiye’de Gündelik Hayat*, (haz.) Deniz Kandiyoti, Ayşe Saktanber, (İstanbul: Metis Yayınları, 2012), s. 222.

nitelikli kavramlar, bir vahiy ürünü değildir. Özetle, postmodernistler, dinin kişiler arası iletişim ve gerçeklik alanından doğduğunu düşünmektedirler.⁵² Sonuçta postmodern din, yalnızca ahlaki boyutlarının olduğu, toplumsal politika ve kurumlara vicdani bir destek görevi gören, toplumsal bağı kuvvetlendiren, dünyevi yönü yadsınmaktan öte vurgulanan bir unsur şeklinde anlaşılmaktadır.⁵³ Bununla birlikte postmodern ahlakın da bir çeşit vatandaşlık hakkına ya da yurtseverlik türüne dönüşmesi⁵⁴ söz konusudur. Çünkü postmodernitede ahlak, varlığını ancak kültürel bir unsur biçiminde sürdürebilir.

2014 yılı Aralık ayı içinde açıklanan OECD raporuna göre, zengin ve yoksullar arasındaki gelir adaletsizliğinin fazla olduğu ilk üç ülke; Meksika, Türkiye ve ABD'dir. Gelir adaletsizliğiyle ilgili bu veri göz önünde bulundurulduğunda, yüzde 99'unu Müslümanların oluşturduğu bir toplumda 2002'den bu yana iktidarda bulunan, dini kimlik ve değerlere önem veren bir partinin varlığı, bir tenakuz teşkil etmektedir. Üstelik dinin yoksullukla mücadelede etkin bir işlevsellik kazanamadığı düşüncesini de akıllara getirmektedir. Bu noktada Ülgener'in, artık "bir lokma bir hırka" anlayışının sadece kitaplarda kaldığını belirtmesi⁵⁵ daha gerçekçi bir olgu gibidir. Fakat burada, (postmodernitenin gerçekte ne olup olmadığı hakkında kesin bir şeyler söylemenin güç olduğu ortamda) yoksulluk açısından postmodernitenin tamı tamına zararlı, ölümcül bir felaket olduğu söylenebilir. Bir anlamda, makyajlı kapitalizm tavrı sergileyen postmodernizm, yoksulluk noktasında gerçek yüzünü ortaya koymaktadır. Çünkü burada açıkça gördüğümüz gibi, postmodernizmin ezilen alt sınıfların, dışlanan etnik grupların,

⁵² John W. Murphy, *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Sosyal Eleştiri*, (çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma, 2000), s. 129-131.

⁵³ Murphy, s. 132.

⁵⁴ Terry Eagleton, *Postmodernizmin Yanılsamaları*, (çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), s. 136.

⁵⁵ Sabri F. Ülgener, *Zihniyet ve Din*, (İstanbul: Der Yayınları, 1981), s. 95; Abdülkadir Zorlu, *Modern Tüketim Tarihinden Tüketim Araştırmalarına Tüketim Sosyolojisi*, (Ankara: Glocal Yayıncılık, 2006), s. 108-109.

heretik kabul edilen dini geleneklerin, kadınların ve sapkınlıkla yaftalanan yeni cinsel kimliklerin haklarını koruduğu veya onlar adına konuştuğu iddiası⁵⁶ âfâki kalmaktadır. Fakirleri, yoksulları, ezilmişleri savunduğunu söyleyen postmodernizm, sadece imajlardaki eşitsizliği yok eder. Oysa gerçekte, yeni esnek kapitalizm için farklılıkların zenginliği, kendi varlığını idame ettirme ve pazarlama zenginliğidir.

Sonuçta, postmodern akışkan dünyada tüketim ve tüketiciliğe odaklanılması, özgürlük ve neoliberalizm adına sermayenin, emtiaların çok az engelle karşılaşarak hareket etmesi, dünya çapında milyonlarca yaşamın zarar görmesine sebebiyet vermiştir. “Negatif küreselleşme”⁵⁷ şeklinde tanımlanan bu süreçte başarısızlık, hâlihazırda yalnızca yoksul kesimlerin bir kaderi olmaktan çıkmış ve orta sınıfları da etkisine alan bir tabu haline gelmiştir.⁵⁸ Daha tehlikeli olanıysa yiyecek, artık açlık ihtiyacını karşılamaktan öte, estetik bir ilgi konusu ve beğeni tarzı şeklinde ele alınmaktadır.⁵⁹

3. Dindarın Yoksulluk Karşısındaki Tavrı

Medya, ileri teknoloji araçları, enformasyonel ağlar, iç savaşlar, terör vb. bir çok etken, milyonlarca bireyin insani ve dini niteliklerini olumsuz manada etkilemektedir. Artık postmodern kapitalist piyasanın ve tüketimin hakim olduğu küresel dünyada, diğer insanlar gibi dindarlar da bu gücün karşısında zaman zaman dini hassasiyetlerini kaybetmektedirler.

Postmodern piyasa ortamında dindarın yoksulluk karşısındaki tavırlarında herhangi bir değişimin olup olmadığını anlamak

⁵⁶ Hüsamettin Arslan, “Önsöz”, Murphy, *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Sosyal Eleştiri*, (çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma, 2000), s. 5.

⁵⁷ Frank Peters, “Religion and Schools in a Liquid World”, *Journal of Social Sciences*, 8, (2012): 447, 449.

⁵⁸ Sennett, s. 120.

⁵⁹ David Chaney, *Yaşam Tarzları*, (çev. İrem Kutluk, Ankara: Dost Kitabevi, 1999), s. 134-135.

açısından bu başlık altında katılımcılarımıza iki soru sorduk. Birinci soru, **“Dindarların zenginleştikçe, fakir ve yoksulları unuttukları iddiası hakkında yorumlarınız nelerdir?”** Bu soruyla amacımız, dindar kesimin son dönemlerde biraz daha zenginleşerek sıklıkla fakir ve yoksulları unuttukları eleştirisinin, yine dindar kesim açısından böyle bir toplumsal algıya sahip olup olmadığını anlamaya çalışmaktır.

İkinci soru **“Dindar kesimin, özellikle ekonomik yönden varlıklı olanların, lüks otel ve mekanlarda davet, iftar vermelerini veya düğün yapmalarına nasıl bakarsınız? Bu tür mekanlarda düzenlenen yardımların hedeflerini bulup bulmadığı konusunda ne düşünüyorsunuz?”** Bu soruyla, zengin veya yeni zengin dindar kesim arasındaki postmodern görünürlük, imaj ve prestij unsurlarının bulunup bulunmadığını tespit etmenin yanında, artık geçmişte lüks tüketim ve israfla adlandırılan bu tür eğilimlerin sıradan bir kabul haline gelip gelmediğini görmek ve bu noktada muhtaç insanlarla empatik ve olgusal bir bağın kurulup kurulmadığını tespit etmektir. Ayrıca dindar bireylerin bu mekanlarda gerçekleştirilen davet, düğün ve yardım programlarını, fakirlik ve yoksullukla nasıl bağdaştıracağını görmek ve anlamak istedik.

Birinci soru neticesinde elde ettiğimiz bulgular şöyledir.

5 katılımcı, “zenginleşen dindarın fakir ve yoksulları unutmadıkları” yönünde ifadeler kullanarak bir anlamda sorudaki iddiaya katılmamışlardır. 3 katılımcı ise, kişiye göre durumun değişeceğini (K7), olsa bile bunun genel bir kural olmayacağını (K17) veya etrafta yardım edecek fakirin bulunamamış (K20) olması gibi sebeplerle göreceli bir yaklaşım benimsemişlerdir. 22 katılımcı ise içinde bazı çekinceleri belirtmekle birlikte sorudaki iddiayı doğru bulmuş ve onaylamışlardır.

Sorudaki iddianın aksi yönünde görüş bildiren 5 katılımcı arasındaki bir tüccarın açıklamaları şu şekildedir:

“Katılmıyorum. Çünkü zenginleştikçe dindar insanımız şeyini zekatını, sadakasını ve diğer yardımlarını bolca yaparak kendi

içinde vicdanen rahatlamayı çok şey buluyor, kolay rahatlama aracı olarak bulduğu için bu konuda hiç zaafı yok bence. Özellikle yardım kuruluşlarına, işte Diyanete, camilere, Kur'an Kurslarına, talebelere yaptıkları, Türkiye'de yapılan yardımlara bakarsanız oradan çıkar. **(Anladığım kadarıyla buradaki rahatlama aracı kelimesini, olumsuz değil olumlu kullanıyorsunuz?)** Hıhı. (K25, E, 38, Lise, Tüccar)”

Tüccarın olumlu anlamda kullandığı “vicdanen rahatlama” ve “kolay rahatlama amacı” sözleri, çalışmanın önceki başlıklarında bahsettiğimiz zengin bireylerin kendi vicdanlarıyla hesaplaşmasından ziyade vicdanlarını teskin ettikleri iddialarıyla birebir uyuşmaktadır. Tüccarın açıkladığı ve çeşitli dini kurumlara yapılan yardımların fazlalığı delili ise, diğer 22 katılımcı ve özellikle bir öğretim görevlisinin söyledikleriyle çelişmektedir. Özellikle dindar kesim içinde yeni zuhur eden birçok yaşam biçimi varken (avm'ler, otel, lüks siteler, lüks araç, lüks kıyafet gibi) fakirlik ve yoksulluk karşısındaki sorumlulukların sadece açlık ve yiyecek odağında düşünülmesi bir hayli dikkat çekmektedir. Uzman bir imam-hatipin ifadeleri, konuya bu açıdan yaklaşıldığının bir başka göstergesidir.

“Geneline şamil kılamayız. Ben Ramazan'da yaklaşık 25 eve kumanya dağıttım. Bunları hep birilerinin sayesinde yaptım. Zenginlerin Allah razı olsun, geliri olanlar verdi ki böyle yaptık bunları. Ama maalesef gerçeklik payı yok da değil. Bazı kimseler ilk zamanlarda biraz daha fazla param olsa da daha fazla yardım etsem mantığıyla yaklaşırken, Rabbirrahim cebine biraz para koyduğu zaman daha fazla cimrileşebiliyor. Yani malı oldukça cimrileşen insanlar da maalesef var. Onlar da haliyle yoksulları unutuyorlar. (K30, E, 34, Yüksek Lisans, Uzman İmam hatip)”

Benzer açıklama ve yaklaşımlara 22 katılımcının ifadeleri arasında da rastlayacağız.

Konuya göreceli yaklaşan 3 katılımcıdan 2'sinin açıklamaları ise şu şekildedir:

“Yine bakış açısı yani. Bana verdi elhamdülillah ben de vereyim. Hani aslını unutmamak bu şekilde ise doğru

bulmuyorum ya yok yok. **(Günümüzde bunu böyle gözlemliyor musun?)** Çok aç insanlar vardır. Özellikle bu bağlamda görüyorum. Şu bağlamda düşünmeye sevk ediyor beni. Dünyada çok, bu kadar aç insan varken bu kadar israfın olması, dökülen biliyorsunuz yemek ya da gıda maddelerinin haddi hesabı yok. Oradakilere gönderilse onların açlık sıkıntısı ortadan kalkacak ve özellikle bu savaş yapılan yerler özellikle Ortadoğu'da, zengin devletlerin adamlar altınla, "altın suyu" içecekler neredeyse duyarsız kalmaları. Belki yanlış düşünüyorum Allah beni affetsin, beni üzüyor gerçekten. Bizim toplumumuz bağlamında baktığımız zaman yine iyiyiz yani elhamdülillah. Çok kötü değiliz o konuda. (K7, K, 30, İdkab, Memur)"

Kadın memur, Ortadoğu'daki zengin müslümanların neredeyse "altın suyu içecekler" deyiimiyle kendi ülkesinin durumunu onlara göre daha olumlu bulmuştur. Bu içinde hem yerelliğin hem de ötekileştirmenin bulunduğu bir söylemi hatırlatmakla birlikte, geçmişte dindarlar arasındaki "biz" söyleminin postmodern bir yerelliğe yerini bıraktığının ipuçlarını verebilmektedir.

Bir esnaf ise bu konuda üçlü bir tasnife giderek; ilkönce fakiri hatırlayanlar, gerçekten unutanlar ve fakirlerin bulunduğu mekana uzaklıkları sebebiyle fakirlerden habersiz olanlardan bahsetmiştir. Üçüncü gruba dikkat edilirse, bu durum bize katılımcıların ve dindarların artık normal kabul ettiği değişen yaşam biçimlerinin sadece toplumsal bir değişimle kalmadığını, aynı zamanda dini değer ve yaklaşımların da sosyal değişimlerden ister istemez etkilenebildiğini göstermektedir:

"Hocam o kişinin şeyine göre değişir. Yani çok da arkadaşlarımız var. Kendi ilk önce onun hesabını yaparak yani fakirin hesabını yapan vardır. Bazı unutan bir de bunun yanında fakir komşusu yoktur. Unutmak ondandır veya işte yerini değiştirmiştir, mülkünü değiştirmiştir, zengin semttedir. Fakirin halinden haberi yoktur ama önceliğimiz yanımızdaki komşumuz, unutmamamız lazım. Sofraya oturduğumuz zaman komşum ne yiyor ifadesini, unutmamamız gerekiyor. (K20, E, 34, Lise, Esnaf)"

Özellikle makalenin teorik başlıklarında bahsettiğimiz gibi bu

tür steril ortam, mekan ve çevreler, toplumun muhtaç kesimlerini görmezden gelmenin hem “istendik” hem de zorunlu sonucudur.

Sorudaki iddiayı doğru bulan ve büyük oranda katıldığını belirten 22 katılımcının bazılarının yaklaşımları aşağıda belirtilmiştir.

22 katılımcının ifadelerinden çıkan sonuca göre, zenginleşen dindar kesimin zekatlarını vermedikleri, fakir ve yoksulları unuttukları, toplumun diğer bireylerinden kendilerini daha seçkin ve üstün gördükleri, bir üst tabakadaki bireylerin yaşam biçimlerini benimsemeye çalıştıkları, sahip oldukları zenginlikle gösteriş yaptıkları gibi çeşitli edimleri gerçekleştirdikleri düşüncesi hakimdir. Özellikle kadın öğretim elemanı ve bir ev hanımının eleştiri mahiyetinde ifade ettikleri “ben çalıştım onlar da çalışsın kazansın” yaklaşımı, teorik bölümde bahsettiğimiz gibi fakirlik ve yoksulluğun daha çok bireysel başarısızlıkla ve yeteneksizlikle ilişkilendirilen postmodern bir yaklaşımı göstermektedir. Bu konuda kadın öğretim elemanı şunları ifade etmektedir:

“Ben çalıştım kazandım, onlar da çalışsın kazansın” diye ihtiyacı olana el uzatma özelliklerini yitirdiklerini ben de düşünüyorum. (K6, K, 31, Öğretim elemanı)”

Aynı zamanda burada daha önce bahsettiğimiz, refah ve zenginliğin paylaşılmak istenen bir olgu iken yoksulluk ve fakirliğin istenmeyen bir söyleme dönüşmesinin tezahürü vardır. Başka bir ev hanımının ve yukarıda ifadeleri geçen esnafın açıklamalarına baktığımız zaman, yaşanan mekan ve çevrenin değişimi de fakir ve yoksulu unutmaya sebep olabilmektedir. Çünkü toplumsal gerçeklikten soyutlanmış hipergerçeklik mekanları, bireylerin gerçek zannettikleri sanrısız olgularla yüzleşmesine sebeptir. Ev hanımının “çocuklar, hep kendi gibileri gördüğü için herkesi öyle sanıyor” ifadeleri bunu örneklemektedir:

“Her zengin için bunu söyleyemesek de kişi zenginleştikçe fakirin halini unuttur oldu. Mahallelerimizin lüks olması, apartmanlarımızın büyük olması bizi kenar mahallelerden uzaklaştırdı. Herkesi kendimiz gibi görmeye başladık, ihtiyaç

sahibinden habersiz. Çocuklar, hep kendi gibileri gördüğü için herkesi öyle sanıyor. (K10, K, 31, İlahiyat Ön Lisans, Ev hanımı)”

Bunun yanı sıra diğer ev hanımının anlattığı örnek olayda, fakirle aynı araba içinde bir arada bulunmak istenmemesi, fakirlik ve yoksulluğun görünmek istenmeyen ve tahammül edilemeyen bir olgu haline gelmesidir. Teorik başlıklarda değindiğimiz gibi bireyi tüketimden alıkoyacak ve onun vicdanını sızlatacak durumlar mekan dışına, bazen toplum dışına itilir. Steril lüks ortamların oluşturulması ve banliyö tipi yerleşimlerin ortaya çıkmasının nedenlerinden biri, bir anlamda bu yaklaşımla yakından ilgilidir. Fakirle aynı ortamda bulunmak istemeyen zengin örneği için ev hanımının anlattıkları dikkat çekmektedir.

“(Peki etrafınızda bu tür hiç şahit oldunuz mu, duydunuz mu zengin olduktan sonra yoksul ve fakirleri unuttuğunu düşündüğünüz, zengin dindarlar karşılaştınız mı veya böyle olduğunu gördüğünüz, bildiğiniz?) Ya hocam tamamen şahit olmadım ama tabi ki şu zengin olup da çok fakir olduğunu mesela arabasına dahi fakir bir yaşlıyı almadığını, şahit olduk yani. Bu tamamen bunun görgüsüzlüğünden. **(Sırf fakir diye arabasına almayan kişilere şahit oldunuz?)** Evet. Bu şekiller var. (K28, B, 32, İlkokul, Ev hanımı)”

Üstelik zekat ibadetini yerine getiren zengin dindarların, fakir ve yoksullar üzerinde bu bağışlarını nasıl ve nereye harcayacakları hegemonyasını oluşturduğu, erkek bir memurun sözlerinden anlaşılmaktadır. Çünkü para ile güç arasında sembolik bir ilişki mevcuttur. Yardım eden dindar birey, “o yardımın nasıl kullanılacağı yönlendirmesine, kendisinin hak sahibi olduğu” kanaatine saptanmaktadır. Bu yaklaşım “veren el alan elden üstündür” dini ifadesiyle bir çeşit meşrulaştırılma potansiyeline sahiptir.

“Zengin fakire bir şey verirken bile ben sana bakıyorum düşüncesi içerisinde. Tabi istisnaları var ama bu dönüyor tabi. Bu hayır işleri bilmem ne işleri onlar dönüyor. Kimin hangi şeyi beklediğini mesela zengin adamın fakiri doyururken yüreğinden hangi şeyleri söylüyor biz bilmiyoruz. **(Burada sizin düşünceniz, bir başa kakma olduğu mu?)** Ya öyle değil ya nasıl diyor adam, adam veriyor ondan sonra diyor ki, gitti evine

televizyon aldı. Başka ihtiyacı mı yok? Şimdi kardeşim sen bunu verdiğin zaman, o adamın o insanın gözünde parayı nasıl kullanacağını bilir. Onun parasını ona veriyorsun, o ben ona kendi paramı veriyorsam, onun parasını veriyorsun. Allah öyle diyor. Onun sendeki parasını veriyorsun ama onun o parayı harcadığına sen karışamazsın. Telkin edebilirsin o parayı verdiğin için. O insanın ekmeğe ihtiyacı varsa, çocuğunun elbiseye ihtiyacı varsa gidip tüplü televizyonu lcd televizyonla değiştirmez yani sen git başka zaman söyle. (K13, E, 53, Ön Lisans, Memur)”

Bu üstünlük anlayışının parayla irtibatlı olduğu düşüncesi, başka 4 katılımcının sözlerinde de görülebilmektedir. Bir kadın hizmetli personel ve bir müezzin, dindarın zenginleştikçe bilinçli olarak alt gelir grubunu görmezden geldiğine inanmaktadır. Bir emlakçı ise, çevresinde zenginleştikçe fakiri unutanın çok olduğunu hatta sahip olduğu “paranın havasını atanların” varlığını ifade etmiştir. Hizmetli personelin ifadeleri ise şöyledir:

“Allah onlara bir daha zenginlik vermez. Birazcık kendilerini üstün görüyorlar gibime geliyor. Para açısından üstün olduklarını düşünüyorlar. (K1, K, 44, İlkokul, Hizmetli personel)”

Dindarın zenginliğini, kıskançlık algısı üzerinden okumak biraz zor görünmektedir. Çünkü müderris bir katılımcı, zengininin dini yükümlülüklerini yerine getirdikten sonra “isterse Ferrari’ye binsin hatta iyi ki biniyorsun kardeşim derim” sözleri aksi yönde bir kanıttır. Çünkü bu tür yaklaşımlar, birçok katılımcı tarafından dile getirilmiştir:

“Ona katılıyorum. Yüzde yüz katılıyorum, bu kadar zenginleşmemize rağmen halen daha fakir varsa etrafta yani sonuca baktığımızda unutulduğu görülmektedir yani. Az önce onu söyledim. Yani yaşam standardı arttıkça infaklar artmıyorsa bu bir sıkıntıdır. Ama infakları daha çok artıyorsa yaşama.. en lüks arabayı Ferrariye binse bile hiç umurumda değil yani, ben onu helal görürüm. Hatta iyi ki ona biniyorsun kardeşim derim, ama gene verdiği yüz lira. Veriyor ama hanımının bindiği arabaya ayda üç bin, iki bin lira benzin parası veriyor bu sıkıntıdır yani. (K24, E, 45, Lise, Müderris)”

Katılımcılar arasında, zenginleşen dindarın ibadetlerini terk eden hatta zekat gibi mâli bir ibadeti aksatan veya aksatmaya çalışan dindar bireylere şahitlik edenler vardır. İlahiyattan yeni mezun olmuş bir kız, dindarın “parayı, ekonomik rahatlığı bulunca etrafındakileri unuttuğunu, dindarlığı yüksekse fitre, zekat, sadaka verdiğini ama bunu verebileceğinin üstünde vermediğini “söylemekte ve neticede “ekonomik özgürlük, dindarı daha cimri yapıyor” demektedir. Başka bir ilahiyatçı kız, bayan bir Kur’an kursu hocası ve başka bir esnaf (K27) ise, çevremizde çok sayıda aç insanın bulunmasını zekatın düzgün verilmemesine bağlamakta, üstelik verilmesi gerekeni vermek bir yana “zekat vermemek için kırk dereden su getiriyor”lar ifadesini kullanmaktadırlar. Emekli bir öğretmen ve yine esnaf olan bir başka katılımcı (K26) ise bu konuda bir oran dahî belirtmişlerdir. Emekli öğretmen, zenginleştikçe fakiri unutan dindarların sayısını “%95’i böyledir. Sadece %5’i” dini açıdan kendini kurtarıyor derken esnaf, bu oranın tam tersini vererek %5’inin zenginleştikçe fakiri unuttuğunu ifade etmiştir. Diğer bir işçi emeklisi, bu konuda ibadetlerin bile bırakıldığını söylemektedir.

“Unutuyor, ibadeti bırakıyor. Namaz kılmıyor, hacca gitmeyi yani yapılacak şeyleri yapmıyor. Dediğin gibi tatile gidiyor, zenginsin Allah sana farz kıldı hacılığa git ona da. Ya, öyle **(ne)** gideceğim dedi Arabın dağlarında mı gezeceğim...(K23, E, 72, İlkokul, İşçi emeklisi)”

İlahiyatçı bir erkek ise, zenginleşen dindarın fakirleri unutmada en önemli etkenin, bu tür dindarların kendilerinden ekonomik olarak daha yüksekteki diğer zenginlerle toplumsal bir rekabet içinde olduğunu düşünmesidir. Bu amaç doğrultusunda fakirler görmezden gelinmektedir:

“Ama şimdi herkes kendisinden daha yüksektekileri görüyor hep daha böyle ekonomik açıdan kendinden daha yüksekleri hedef alarak onlara göre kendisini kıyaslıyor. Alt seviyeye göre kendisini kıyaslamıyor. Kendinden fakirlere göre mesela onları görmüyor, hep üstekini kendini daha düşkün görüyor onlardan. Hani onlara ulaşmam lazım, onlara yetişmem lazım şeklinde düşünerek alttakileri unutuyorlar yani. (K4, E, 23, İlahiyatçı, Yeni mezun)”

Bir öğretim görevlisi; zekat, fitre ve sadaka toplama işlerinde görev almış bir katılımcı olarak Türkiye’de dindar bireylerin gelirlerinin artmasına rağmen aynı oranda zekatların ve benzer ibadetlerin oranının artmadığını, tecrübelerinden yararlanarak açıklamıştır. Bu konuda katılımcı, şu durumu örnek göstermiştir:

“...param artıyor ama verdiğim oran hala aynı hatta gözümde büyüyor ise, işte burada bir bitmenin, tükenmenin, yozlaşmanın olduğunu düşünüyorum ki bizim toplumuz şu anda orada. Türkiye’de, bakın önceki görevimden biliyorum, ilçe müftülüğü görevimden. Türkiye’de mesela özellikle isimlendirmede sorun yok. Ak Parti hükümetiyle birlikte işte mesela milli gelirin iki bin küsürlerden işte on bir binlere çıktığı söyleniyor...Türkiye’deki realite ney, ha onu örnekleriyordum. Mesela zekatlarda, fitrelerde, o oranın artmadığı yönünde. Yani fiili olarak mesela TDV’na biz zekat, fitre topluyorduk işte, diğer cemaatler, tarikatlardaki arkadaşlar da bizim yanımıza geldiklerinde bunu ifade ediyorlardı. Hani bu on-on beş yıllık süreçle veya işte ta Özal döneminden beri alırsak Türkiye’nin zenginleşme, ekonomik imkanlarının artması süreciyle birlikte, aynı zamanda Türkiye’nin bu zenginleri bu maddi imkanları arasından insanların daha çok insana ulaşma, daha çok fakire yardımcı olma, yardımcı olmanın niteliklerini çoğaltma anlamında gayretlerinin olmadığını görüyoruz. (K5, E, 38, Öğretim Görevlisi)”

Dindarların zenginleştikçe fakir ve yoksulları unuttukları iddiası büyük oranda doğru kabul edilmekle birlikte bu durumun ortaya çıkmasına neden olan etkenlerden biri, bireylerin esnek kapitalizmin kurallarına kendilerini teslim etmeleridir. Çünkü toplumsal alandaki imaj, prestij ve diğer bireylerden geri kalmama baskısı, dindar birey de dahil arzu ve isteğin gerçek ihtiyacın önüne geçmesini sağlar. Arzu ve istekleri, postmodern kapitalizm tarafından baştan çıkarılan birey, gerçekte ihtiyacı olmadığı nesne, durum ve yaşam biçimini birer gereksinim haline dönüştürür. Arzu ve isteklerin sınırsızlığı, toplumdaki diğer fakir

ve yoksul bireylere sıra gelmesini sürekli geciktirir. Çünkü belli bir ekonomik refah seviyesine ulaşan insanların ilk beklentilerinden biri kendi arzularıyla ilgilenilmesidir.⁶⁰ Arzu ve istekler konusunda tek otorite bireyin kendisidir. Arzu ve isteklerin mantıkiliği, faydalılığı ve işlevselliği sorgulanmaz. Hatta burada sınırsız bir liberallik söz konusudur. “Zevkler ve renkler tartışılmaz” söylemi, isteklerin sorgulanamayacağını somut yansımasıdır.⁶¹ Bazılarına göreyse, bireyin ihtiyaçları belli bir istikrara, dengeye ulaşabilir. İnsan doğası, kendisini yönlendiren “yapay hızlandırıcılar” ve kendini (görünüşte serbest ama gerçekte zoraki) tüketmeye götüren sistemin hileleri olmasa, uyumlu ekonomik bir denge oluşturma kapasitesine sahiptir.⁶²

Bu anlamda katılımcılara sorduğumuz ikinci soru, arzu ve isteklerin önceliği, fakir ve yoksulun ihtiyaçlarının ötelenmesinin varlığı hakkında bize bazı ipuçları verecektir.⁶³ İkinci soru **“Dindar kesimin, özellikle ekonomik yönden varlıklı olanların, lüks otel ve mekanlarda davet, iftar vermelerini veya düğün yapmalarına nasıl bakarsınız? Bu tür mekanlarda düzenlenen yardımların hedeflerini bulup bulmadığı konusunda ne düşünüyorsunuz?”**

Bu soruya yalnızca bir esnaf hiçbir koşul öne sürmeden, tüm yönleriyle olumlu baktığını söylemiştir.

“Yani Müslüman da imkan olduktan sonra, öyle lüks yerlerde düğün yapabilir, bunda bir sakınca yok. Müslüman dediğin fırsatı değerlendirir. Fakir kesimden ibaret değil. Adamın

⁶⁰ Baudrillard, *Nesneler Sistemi*, (çev. Oğuz Adanır, Aslı Karamollaoğlu, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011), s. 213.

⁶¹ Don Slater, “İhtiyaçlar/İstekler”, çev. Mualla Yıldız, *Temel Sosyolojik Dikotomiler*, (ed.) Chris Jenks, (çev.ed. İhsan Çapcıoğlu, Ankara: Birleşik Yayıncılık, 2012), s. 433.

⁶² Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, s. 77, 80.

⁶³ Fakir ve yoksulluğun, gerçekte çok küçük ama samimi uygulamalarla çözülebileceğine dair en büyük delil, Nobel ödüllü mikro kredi mucitlerinden Muhammed Yunus’un uygulamalarıdır. bkz. Muhammed Yunus, *Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru*, (çev. Gülden Şen, İstanbul: Doğan Kitap, 1999).

parası var düğün yapabilir bunda bir sakınca yok. **(Bu tür mekanlarda düzenlenen yardımların hedeflerini bulup bulmadığı konusunda ne düşünüyorsunuz?)** Olumlu değerlendiririm. (K26, E, 43, Lise, Esnaf)”

Buna ek olarak 6 katılımcı ise bazı şart ve çekincelerle bu soruya olumlu cevap vermişlerdir. Katılımcıların bu mekanlardaki etkinliklere israfa kaçmamak (K7, K19), gösteriş, desinler diye yapmamak (K10), Kuran varsa olabilir (K22) gibi yaklaşımları mekanın negatif mesajının dini bir hale dönüştürülmesi gayretlerini akla getirmektedir. Özellikle katılımcıların bazı çekincelerini bildirmeleri bunu göstermektedir. Fakat K19’un “Allah bana vermiş kardeşim varsa en lüksünü tercih ederim” açıklamaları bir hayli dikkat çekicidir. Çünkü K19’un bir din görevlisi olması ve konuşmasının başında israfa kaçmayacaksa sözlerini kullanması, hem söylemiyle hem de kendi görevsel kimliğiyle bir çelişki teşkil eder.

“Eğer yani israfa kaçmamak sureti ile maddiyatına göre maddiyat var ise Allah vermiş bana kardeşim. Ben var 100 milyon, 100 trilyon param, kardeşim bir otel var diyelim 50 milyarlık düğün yapalım diyelim. Birisi de 100 milyar ben kendi adıma 100 milyarı tercih ederim. Kendi adıma lüksü tercih ederim. Allah bana veriyse eğer onu ben tercih ederim, kendi fikri düşüncem bu yani. **(Bu tür mekanlarda düzenlenen yardımların hedeflerini bulup bulmadığı konusunda ne düşünüyorsunuz?)** Bana göre uygun mudur, evet uygundur, olabilir. Fakat hedefine ulaşip ulaşmadığı konusunda insanları da töhmet altında bırakamayız ama ulaşan da var. Ha ben kendi genel kanaatim ulaşıyor diye düşünüyorum, fakat ulaşamıyorsa da olabilir. O da insanlardan kaynaklanıyor diye düşünüyorum. (K19, E, 37, İlahiyat ön lisans, İmam hatip)”

Bunun yanı sıra esnaf K12, bu tür mekanları tercih eden dindar bireylerin “kendi statülerine uygun seviyedeki insanlara hitap etmek için” bu mekanları tercih ettiklerini düşünmektedir.

Geri kalan 23 katılımcı ise sorudaki uygulamalar hakkında ağırlıklı olarak olumsuz değerlendirmelerde bulunmuştur. Açıklamalardan görüldüğü üzere katılımcılar, dindar kesimin bu

tür mekanlardaki hayır işlerinin samimi ve asıl amacı doğrultusunda değil daha çok gösteriş, imaj, reklam, insanlar arasında itibar ve prestij edinme, bir şekilde üzerindeki dini yükümlülüğü yerine getirmiş olma gibi çeşitli nedenlerle yaptıklarını düşünmektedir. Bu süreçte dindar kesim, piyasanın genel geçer kurallarından etkilenmektedir. Örneğin ilahiyatçı K3'ün "özenti ve özendirilme" terimleri bunun açık ifadesidir.

"Yine ekonominin bir göstergesi. Yani elinde olan imkanın sonuna kadar kullanılması. **(Olumlu bulduğun veya eleştirdiğin bir durum var mı?)** Olumlu bulduğum bir şey yok açıkçası. Eleştirdiğim bir şey var. Daha fazla israf yani. Ve insanların yani şu ekonomik durumda olmayanların bile bu tür şeylere özendirilmesi. Özendirilme! Kendisinin özentisi ve başkaları kendisine özendirme var. **(Bu tür mekanlarda düzenlenen yardımların hedeflerini bulup bulmadığı konusunda ne düşünüyorsunuz?)** Yaa hedeflerini muhakkak bulmuştur diye düşünüyorum iyi niyet göstergesi olarak ama o meka...Yaa, yani aslında içinde bir çelişki de var. O mekana verilen para yani yardım edilecek kişilere verilse daha mantıklı olur diye düşünüyorum. Biraz kendisiyle çelişiyor. (K3, K, 23, İlahiyatçı, Yeni Mezun)"

İlahiyatçı K3 gibi olumsuz bulan bir çok katılımcının (K4, K24, K29) ifade ettiği, bu tür mekanlarda yapılan yardım düşüncesi ile israf arasında temelden bir çelişkinin varlığıdır.

Bir öğretim görevlisi (K5) ve bir kadın Kur'an kursu öğreticisi (K15)'in ifadelerinde ise, bu tür mekanlarda veya benzer mekanlarda bulunmak bazı dindarlar açısından kendilerini özel ve seçkin hissettirmektedir. Bu konuda öğretim görevlisi şunları ifade etmektedir:

"...Eğer kişi sosyal ve ekonomik anlamda sahip olduğu statüsüne uygun olarak düğününü yapıyor veya bir davet vermesi gerekiyor da veriyorsa, bunu ben normal karşılıyorum. Ama bunun haricinde yine kendi, kendinden yükseğe, desinlere, riyaya bunu taşıyorsa eğer, onu da büyük bir bozulma olduğunu deminden beri ifade ettik, deformasyon olduğunu ifade etmek istiyorum. Ki bunu da şöyle olduğunu örnekleri zihnimde canlanıyor hocam. Mesela kişi yemek

yediği yerin ismini, yediği yemekten önce söylüyor. Öyle değil mi, mesela diyor ki, “hafta sonu eşim beni, falan yere yemeğe götürdü.” Bak yemeği söylemiyor, yeri söylüyor. Ha o zaman burada bunun örneklerini çokça söyleyebilirim. Oradan hocam siz yola çıkın. İnsanlar eğer, davet verdiği yeri, davet verdiği oteli eğer yediğinden, yaptığı işten yani mekanı, mekanın ismini yaptığı işten daha öne çekerek ifade ediyorsa, işte orda riyakarlık var, orda bozulma var, dejenerasyon var. Ama sosyal statüsü ve ekonomik statüsü çok lüks, beş yıldızlı bir otelde yemek vermesini gerektirir bir kişinin, o gayet normal benim, bence. (K5, E, 38, Öğretim Görevlisi)”

Bir öğretim elemanı (K8), bu yardım etkinliğinin dini ve hayır işi olmaktan öte kapitalizme hizmet eden bir araçsallığa dönüştüğünü düşünmektedir. Ayrıca ona göre buradaki yardım faaliyetleri “zenginlerin bir çeşit imaj çalışmasına dönüşmekte ve kendini gösterme kaygısı” taşımaktadır. Bu tür yeni yaşam biçimleri karşısında bazı katılımcılar karşı duruşlar sergiler. Bunun en ilginç örnekleri ise, müderrisin sözleri ve bir esnafın (K27) tepkisel olarak bu tür mekanlarda düzenlenmiş olan kendi kardeşlerinin düğünlerine gitmemesi gösterilebilir. Müderris, bu mekanlarda yapılacak organizasyonun parasının bir yetime verilmesini daha doğru ve mantıklı bulmaktadır. Hatta böyle bir etkinliğin normal bir yerde yapılması durumunda, insanların o mekanları bedava bile vereceğini öne sürmektedir. Bu tür bir mekana davet edilmesiyle ilgili prensipli duruşunu şöyle anlatmıştır:

“Beni öyle yerlere iftara yani mesela bir küçük davet edildim yani. Öyle gitmem yani. Gidersek bu harekete cevaz vermedik ya, bir tavır da olması lazım. Müslümanın bir karşı duruşu olması lazım bazı şeylere karşı. (K24, E, 45, Lise, Müderris)”

Esnaf (K27) ise ilkeli duruşu neticesinde, bu tür mekanlarda düzenlenen iki kardeşinin düğününe de gitmediğini ifade etmiştir:

“Çok yanlış bir şey. Ben tamamen uzak durmaya çalışıyorum. Bu tip mesela iki kardeşimin düğünü oldu, iki kardeşimin de düğününe gitmedim. **(Bu tür mekanlarda yapıldı diye?)** Bu tür mekanda yapıldığından dolayı iki kardeşimin de düğününe ve bütün düğün hazırlıklarını her şeyini ben

hazırladım, ben uğraştım, ben ilgilendim. Sadece oraya, o noktaya geldi. Beni hiç karıştırmadılar kendileri, ben dedim o zaman düşününüzü kendiniz yapın. **(Mekanın seçilmesi konusunda siz dışarıda kaldığınız için siz de gitmediniz?)** Gitmedim. Mekan bana sorulmadı diye değil. Öyle bir program yapıldığı için **(Siz oraya tepki olarak gitmediniz?)** Kendi kardeşlerimin düşününe gitmedim. **(Bu tür mekanlarda düzenlenen yardımların hedeflerini bulup bulmadığı konusunda ne düşünüyorsunuz?)** O da hiç inandırıcı bir şey değil. Bence doğru bir şey değil. Yardım edecek olan kişiler bellidir. Yardım zaten gizli yapılması gereken bir ibadettir. Öyle bir yere de açık havada sadece insanlar birbirine hava atmak için yapılan şeylerdir yani. (K27, E, 52, Lise, Emekli şu an esnaf)”

Ancak uzman imam-hatipin (K30) “bizim masalarımızda, iftar masalarımızda en zenginlerin olduğu kadar fakirlerin karşı karşıya yemek yemiyorsa o masa iftar masası değildir. Kimse kimseyi kandırmasın. Bu kalburüstü olanlara siz benim tarafımsınız, fakir insanlar ya üff, neyse aman beş kuruş at mantığından ibarettir. Bu da İslam’a sığmaz” ifadeleri ve öğretim üyesi (K17)’inin “yaptık, üzerimizdeki sorumluluğu attık” ifadeleri, hayır hasenatın bir şekilde üzerinden sorumluluğu atmaya dönüşen bir yük haline geldiğini ve işin manevi boyutunun indirgeniğinin, soyutlandığının bir göstergesidir. Bu yaklaşım, teorik bölümde söz edilen postmodernitenin yoksulluğa bakış açılarından yalnızca biridir. Yani yoksul ve fakirlere karşı parasal yardım yapılırken, dini sorumluluğun birey üzerinden kalktığı mantığı işe koşulmaktadır. İftar, davet gibi hayır işlerindeki duygusal ve manevi boyut göz ardı edilir gözükmektedir. Konuya bu perspektiften bakan ve empatik yaklaşan sadece bir din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni olmuştur.

“Bir kere dindar mütevazi olur, gösterişli yaşamdan uzak durur. Bu imkanlara sahip olmayanların üzüleceklerini düşünmek gerekir. Bu **(durum)**, aç bir insanın karşısından keyifle yemek yiyen zengine benziyor. (K9, E, 42, Lisans, Din Kül. ve Ahlak Bil. Öğretmeni)”

Bu tür organizasyonlar adı altında dini ibadetlerin sıradan bir

satıcı-müşteri konumuna indirgenmiş izlerini ve hatta yapılan hileleri görürüz. Bu gibi uygulamalara şahit olan iki katılımcıdan (K11 ve K29) ilahiyatçı K11'in ifadeleri şöyledir:

“...Korkuyorum artık yapılıyor mu yapılmıyor mu gerçekten bu konuda güvensizim. Yani İHH’da yapıyor, yardım ediyoruz elimizden geldiği kadarıyla. Gidiyor mu? Bilmiyorum yani. Ha bir şunu da ekleyeyim; benim erkek kardeşim bir cemaatin Kur’an Kursu’nda kalıyor ve köylerin, beldelerin, ilçelerin zenginleri vardı. Dedi ki abla işte müdürü aradı bizim diyor kursun iftarı normalde 800 lira. Mesela durumuna göre diyor bunu 1200’e çıkarıyor oluyor, 1,5 milyara çıkarıyor oluyor. Mesela diyor Çatalköprü’de bir köyün bir tanesinin Kur’an Kursu’nun müdürü diyor, bizim normal geçen yıl ki diyelim müşteriyi almış diyor. Müşteri gözüyle bakıyorlar. Ay yok sen benim nasıl müşterimi alırsın da, o bana iftar verecekti de falan da filan da ya da mesela aynı kurbanı satma gibi olaylar vesaire oluyordu. Bunları birebir erkek kardeşim anlattı. (K11, K, 23, İlahiyatçı, Yeni mezun)”

Bir doktora öğrencisi ise bu tür mekanlarda yardım yapanların belli bir çıkarının bulunduğunu düşünmekte ve bu tür etkinlikleri özellikle içkinin bulunduğu ortamlarda yapılması hasebiyle, yardımın ruhuna aykırılığını eleştirmektedir.

“...Bence onu yapan kurumların çıkarı için olduğunu düşünüyorum. Çünkü bir olaya yine tanık olmuştum. Çok lüks bir otelde bir gecelik iftar yemeği için 100 lira ücret biçmişlerdi, 2013 yılı için. Bir kişi için. Ve demişlerdi ki artan para kimsesiz çocuklara yardıma gidecek. Sizin orada yiyecekleriniz hadi diyelim 30 liralık bir kısmını kapsayacak, 70 lirası kimsesizler, kimsesiz çocuklar yararına gidecek. Ee bu sefer yapana şunu düşündürüyor. Bu kişinin dediği ne kadar doğru ki, onun güvenilirlik derecesini de çok uygun bulmadığım bir kesimindi, camianındı diyeyim. Ve yapılabilecek bir yardım varken ben onu gidip normalde 70 lira istesin ben vereyim, niye o kadar lüks bir otelde artı içkinin de bulunduğu bir otelde iftar yemeği veriyorsunuz. Ve bunu da absürt rakamlara veriyorsunuz onu da anlamış değilim. (K29, K, 30, Doktora öğrencisi)”

Tüccar K25 de, bu tür mekanlarda yapılan yardım

etkinliklerinin “görsel şova dönüştürüldüğü için içselliğini” ve samimiyetini kaybettiğine inanmaktadır.

Sonuçta katılımcıların otel ve lüks mekanlarda yapılan iftar, düğün, davet ve yardım etkinliklerini; israf, gösteriş, görsel şov, reklam, mevki edinme, itibar, bizim neyimiz eksik vb. açıklamalarla değerlendirdiği görülmüştür. Öğretim elemanı K6 ve memur K13’ün bir özeleştirisi maksadıyla sordukları “Gerçekten bu davet ve iftarlarda ihtiyacı olanı mı gözetiyoruz, yoksa kendimiz onunla mı anılsın istiyoruz?” sorusu, bir anlamda bu etkinliklerin düzenlenirken kaybedilenin ne olduğunu sorgulamaktadır.

Görüldüğü gibi dini değerler ve ibadetler, kapitalizmin sunduğu imkan ve yeni eğilimler içerisinde biraz daha silikleşir. Hem katılımcıların zihnindeki net olmayan karışık ve çatışık söylemler, hem dindarın sosyal alandaki eleştirilen yaşam tarzı, hem de inanılan dini değerlerin dini olmayan kavramlarla melezlenmesi, bu karışımın somut halidir.

Burada olduğu gibi Türkiye’de gerçekleştirilen mikro düzeydeki araştırma sonuçlarında, din/dindarlık-refah düzeyi arasında negatif bir bağın olduğu tespit edilmiştir.⁶⁴ Yani ekonomik düzey arttıkça, dine/dindarlığa olan ilgide bir azalma meydana gelmektedir. Maddiyata yönelik eğilimlerin, dindarlığı zayıflatan bir gücünün bulunduğu bilinmektedir. Özellikle “Yeşil Sermaye”, “Anadolu Kaplanları” gibi yeni ekonomik sınıfların edindikleri sermaye, aynı grupların tüketim kültürüne yönelmelerinin başlıca etkenidir. Bu tür eğilimler sebebiyle, bu süreçlerin bir protestanlaşma şeklinde eleştirilmesi, Weber’in teziyle uyum arz etmesi açısından gariptenmeyecek bir durumdur. Çünkü günümüz dindarlık tipolojilerinden biri, “*modernlikle barışık bir dindarlığın oluştuğu*”dur.⁶⁵ “Yine dindar denilen kesimin iktidarı da aynı şekilde, Müslümanların dünyevi olanlar lehindeki yeni

⁶⁴ Abdurrahman Kurt, *İşadamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*, (Bursa: Emin Yayıncılık, 2009), s. 15.

⁶⁵ Hüseyin Yılmaz, “Türk Müslümanlığı, Dindarlık ve Modernlik”, *İslamiyat*, 5, (2002): 64.

taleplerini de hızlandırmış ve kontrol altına almıştır.”⁶⁶

Postmodernitenin bireylere sunduğu kişiselliğin, imajın ve prestijin adeta kutsallaştırılmış ve vazgeçilmez niteliği, dindar bireylerin de dini, ahlaki ve vicdani sorumluluklarını bu sayılanların gerisine atabilmektedir. Oysa İslam’da bir tüketim ediminin meşru sayılabilmesi için hem ihtiyacın, malın, kazancın, hizmetlerin hem de tüketim biçimi ve harcamaların meşru olması gerekmektedir.⁶⁷

Sonuç

Örnekleme grubumuz, dindarların fakir ve yoksulluk karşısındaki düşünce, söylem ve tavırlarının değiştiğine işaret etmektedir. Araştırma sonucuna göre zenginleşen dindar kesimin zekatlarını vermedikleri, fakir ve yoksulları unuttukları, toplumun diğer bireylerinden kendilerini daha seçkin ve üstün gördükleri, bir üst tabakadaki bireylerin yaşam biçimlerine öykünmeye çalıştıkları, sahip oldukları zenginlikle gösteriş yaptıkları gibi çeşitli eylemleri gerçekleştirdikleri düşüncesi hakimdir.

Özellikle dindar kesim içinde yeni zuhur eden bir çok yaşam biçimi varken fakirlik ve yoksulluk karşısındaki sorumluluklar, sadece açlık ve yiyecek odağında düşünülmektedir. Bu yaklaşım, yoksulların normal bir hayat yaşaması önündeki en önemli engellerden biridir. Çünkü günümüzde insanca bir yaşam sürdürmek için sadece karın tokluğu yetmemektedir. Nasıl ki yoksullar dini açıdan bir kul, varlık açısından bir insan ve ülke açısından bir vatandaş iseler, onların bu alanlara yönelik ihtiyaçları da karşılanmayı beklemektedir.

Toplumsal alandaki imaj, prestij ve diğer bireylerden geri kalmama baskısı, dindar birey de dahil arzu ve isteğin gerçek ihtiyacın önüne geçmesini sağlamıştır. Arzu ve istekleri postmodern kapitalizm tarafından baştan çıkarılan birey, gerçekte

⁶⁶ MustafaTekin, *Kutsal Sekülerizm*, (İstanbul: Açılım Kitap, 2011), s. 159.

⁶⁷ Ali Rıza Gül, “Tüketimde Meşruiyet Sorunu ve Kur’an”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 12, (2009), s. 67.

ihtiyacı olmadığı nesne, durum ve yaşam biçimini birer gereksinim haline dönüştürmüştür. Bu anlamda kişisel arzular ihtiyaç haline dönüşmekte, fakir ve yoksullar sosyal yardım etkinliklerinin ana teması olmaktan öte geçememektedirler. Arzuların ihtiyaçmış gibi yüceltilmesi, fakir ve yoksulların temel ihtiyaçlarından daha önemli hale gelmektedir. Bu noktada dindarlar da bir farklılık yaratamamıştır.

Kaynakça

- Arslan, Hüsamettin, “Önsöz”, John W. Murphy, *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri*, çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma, 2000.
- Barbarosoğlu, Fatma, *İmaj ve Takva*, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2010.
- Baudrillard, Jean, *Tüketim Toplumu*, çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Baudrillard, Jean, *Nesneler Sistemi*, çev. Oğuz Adanır, Aslı Karamollaoglu, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Bauman, Zygmunt, *Küreselleşme*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Bauman, Zygmunt, *Bireyselleşmiş Toplum*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Bauman, Zygmunt, *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?*, çev. Funda Çoban, İnci Kantarcı, Ankara: De ki Basım Yayıncılık, 2010.

- Bulaç, Ali, *Postmodern Kaosta Kible Arayışı*, İstanbul: İnkılap Yayıncılık, 2012.
- Chaney, David, *Yaşam Tarzları*, çev. İrem Kutluk, Ankara: Dost Kitabevi, 1999.
- Eagleton, Terry, *Postmodernizmin Yanılsamaları*, çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Galbraith, John Kenneth, *İktisat Tarihi*, çev. Müfit Günay, Ankara: Dost Kitabevi, 2010.
- Gül, Ali Rıza, "Tüketimde Meşruiyet Sorunu ve Kur'an", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 12, (2009): 59-96.
- Haenni, Patrick, *Piyasa İslamı İslam Suretinde Neoliberalizm*, çev. Levent Ünsaldı, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı, 2011.
- Harvey, David, *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları, 1999.
- Illich, Ivan, *Şenlikli Toplum*, çev. Ahmet Kot, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Kemerlioğlu, Eyüp, *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik*, İzmir: Saray Kitabevi, 1996.
- Kete, Nazmiye, "Yoksulluk, Mahremiyet ve Ölüm İlişkisini Medya Üzerinden Okumak", *Medya Mahrem*, (ed.) Hüseyin Köse, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Kırdar, Yalçın, *Postmodern Pazarlama ve Tüketim Kültürü*, İstanbul: Moss Akademi, 2012.
- Kurt, Abdurrahman, *İşadamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*, Bursa: Emin Yayıncılık., 2009.
- Lefebvre, Henri, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, çev. Işın Gürbüz, İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- Macit, Mustafa, "Yoksulluk ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, (ed.) Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, Ankara: Grafiker Yayıncılık., 2012.
- Marcuse, Herbert, *Karşıdevrim ve Başkaldırı*, çev. Gürol Koca,

- Volkan Ersoy, İstanbul: Ara Yayıncılık, 1991.
- Miller, Geoffrey, *Tüketimin Evrimi Cinsiyet, Statü ve Tüketim*, çev. Gülçin Vardar, İstanbul: Alfa Bilim Yayıncılık, 2012.
- Murphy, John W., *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Sosyal Eleştiri*, çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma, 2000.
- Odabaşı, Yavuz, *Tüketim Kültürü Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma*, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2013.
- Özbolat, Abdullah, "Postmodern Perspektifte Tüketimin Toplumsal Anlamına Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, (2012): 117-129.
- Peters, Frank, "Religion and Schools in a Liquid World", *Journal of Social Sciences*, 8, (2012): 447-453.
- Sennett, Richard, *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Simmel, Georg, *Bireysellik ve Kültür*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Slater, Don, "İhtiyaçlar/İstekler", çev. Mualla Yıldız, *Temel Sosyolojik Dikotomiler*, (ed.) Chris Jenks, (çev.ed.) İhsan Çapcıoğlu, Ankara: Birleşik Yayıncılık, 2012, s. 429-446.
- Şahin, Çağatay Edgücan, "Tüketim Toplumu: Mükemmele Evrilen Politika", *Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları*, (der.) Banu Dağtaş, Erdal Dağtaş, Ankara: Ütopya Yayıncılık, 2009, s. 103-142.
- Tekin, Mustafa, *Kutsal Sekülerizm*, İstanbul: Açılım Kitap, 2011.
- Turner, Robyne S., "The Politics of Design and Development in the Postmodern Downtown", *Journal of Urban Affairs*, 24, (2002): 533-548.
- Twenge, Jean M., Campbell, W. Keith, *Asrın Vebası: Narsisizm İleti*, çev. Özlem Korkmaz, İstanbul: Kaknüs Yayıncılık, 2010.

- Ülgener, Sabri F., *Zihniyet ve Din*, İstanbul: Der Yayınları, 1981.
- Weber, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Gülistan Solmaz, Ankara: Alter Yayıncılık, 2010.
- White, Jenny B., “İslamcılığın Açmazları”, *Kültür Fragmanları Türkiye’de Gündelik Hayat*, (haz.) Deniz Kandiyoti, Ayşe Saktanber, İstanbul: Metis Yayınları, 2012, s. 201-226.
- Yıldırım, Ali, Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011.
- Yılmaz, Hüseyin, “Türk Müslümanlığı, Dindarlık ve Modernlik”, *İslamiyat*, 5, (2002): 57-66.
- Yunus, Muhammed, *Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru*, çev. Gülden Şen, İstanbul: Doğan Kitap, 1999.
- Zorlu, Abdülkadir, *Modern Tüketim Tarihinden Tüketim Araştırmalarına Tüketim Sosyolojisi*, Ankara: Glocal Yayıncılık, 2006.
- Zorlu, Abdülkadir, *Üretim ve Tüketim Teorileri*, Ankara: Glocal Yayıncılık, 2006.